

INTRODUCCIÓ AL *CARTOIXÀ*
DE JOAN ROÍS DE CORELLA

JOAN MARIA FURIÓ VAYÀ

**Introducció al *Cartoixa*
de Joan Roís de Corella**

institutió
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació

VALÈNCIA, 2018

© Joan Maria Furió Vayà, 2018
© D'aquesta edició Institució Alfons el Magnànim-
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València, 2018

Disseny de la coberta: Estudio Juan Nava
Disseny de la col·lecció: Fèlix Bella

Il·lustració de la coberta: *Sant Bru*, Philippe de Champaigne, ca. 1655.
Foto: Erik Cornelius / Nationalmuseum, Estocolm, Suècia

ISBN: 978-84-7822-754-9
Dipòsit legal: V. 840 - 2018

Impressió: IMPREMTA
DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA

Índex

- Introducció 9
- El Corella conegut i el revelat 15
- Ludolf de Saxònia i la *Vita Christi* 49
- Ludolf de Saxònia: vida i obres 49
 - La *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia 51
 - Datació, contingut i fonts de la *Vita Christi* 51
 - Contextualització i difusió de la *Vita Christi* en l'Europa medieval 54
 - Estructura externa i interna: els manuals de meditació i la *Vita Christi* 57
 - La difusió impresa de la *Vita Christi* 62
 - Les impressions incunables de la *Vita Christi* 62
 - Les traduccions medievals i de l'edat moderna de la *Vita Christi* a les llengües europees 64
 - La *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia a la Corona d'Aragó 70
- Joan Roís de Corella i el *Cartoixà* 75
- Les edicions del *Cartoixà* 75
 - Context de l'obra: impressors, editors i dedicatari 75
 - Context de l'obra: el pròleg de Joan Roís de Corella al *Cartoixà* 85
 - Distribució temàtica i capitular dels llibres del *Cartoixà* 89
 - Conformació del *Cartoixà* i datació *a quo* 96
 - El *Quart del Cartoixà*: Corella com a revisor i editor 106
 - La intervenció de Corella en la reedició del *Quart* 106
 - El corrector de la reedició del *Quart* 129
 - El *Terç del Cartoixà* com a punt d'inflexió del procés d'edició 147
 - Concomitàncies entre l'*editio princeps* del *Quart* i el *Terç*: tipografia i composició 149
 - Concomitàncies entre els errors de l'*editio princeps* del *Quart* i els del caixista del *Terç* 157
 - Els impressors i la datació del *Terç* 167

De la <i>Vita Christi</i> al <i>Cartoixà</i> : El <i>Terç</i> com a exemple	181
Tècniques d'adaptació sobre l'obra llatina	181
<i>Lectio</i> o la recuperació de l'Esriptura Sagrada	184
Les traduccions evangèliques del <i>Terç del Cartoixà</i>	184
El <i>Psalteri</i> de Roís de Corella i els salms del <i>Terç del Cartoixà</i>	190
Citacions bíbliques i incusions de versets en el <i>Terç</i>	194
<i>Meditatio</i> : l'hermenèutica bíblica i la individualitat del <i>Cartoixà</i>	196
Supressions d'interpretacions de la <i>Vita Christi</i>	199
Les fonts del <i>Terç del Cartoixà</i>	202
La influència de Jaume Peres de València en el <i>Terç del Cartoixà</i>	212
El cristocentrisme pràctic en el <i>Terç del Cartoixà</i>	223
<i>Contemplatio</i> i la tradició de les tècniques imaginatives	235
<i>Oratio</i> : les traduccions literals de la <i>Vita Christi</i> en el <i>Terç</i>	239
L'estil homilètic en el <i>Terç del Cartoixà</i>	240
Conclusions	247
Bibliografia	259
Edicions	259
Estudis	260

Introducció

El *Cartoixà* és, entre la producció de Joan Roís de Corella, l'obra més desconeguda, tant per part de la crítica literària com dels estudiosos en general. Per tots és sabut que l'obra és una de les més extenses de la literatura valenciana, impresa en quatre llibres o volums a les acaballes del segle xv, la postrema de l'autor valencià, i que depén d'una *Vita Christi* llatina escrita pel monjo cartoixà d'origen teutó, Ludolf de Saxònia.

Amb tot, d'un temps ençà, s'han donat passos fermes per redreçar aquesta situació. L'any 2007, en el marc d'un conveni entre l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) i la Universitat de València, vaig formar part d'un equip de quatre d'investigadors encarregats de transcriure el *Cartoixà* de Joan Roís de Corella (1435-1497). La prudència imposava que, atesa l'extensió de l'obra, cada membre s'ocupara d'un dels quatre volums, i es determinà que jo treballara el *Terç del Cartoixà*. Acabada aquesta fase amb èxit, el mateix equip va conformar un altre projecte, conveniat en aquesta ocasió entre l'AVL i la Universitat Catòlica de València «Sant Vicent Màrtir», amb l'objectiu d'editar aquesta magna obra del cavaller teòleg i posar-la a disposició de la comunitat filològica. L'edició, per bé que molt avançada, encara no ha eixit a la llum.

En un article anterior meu (Furió, 2014), descrivia les característiques d'aquesta edició que prepara l'AVL, la qual inclourà un breu estudi de l'obra, la transcripció i l'edició de cada volum del *Cartoixà*, amb l'aparat textual; notes orientatives quant a la tasca traductològica de Roís de Corella (addicions, omissions, resums, amplifcacions) i per últim un glossari de mots obscurs.

Aquest treball, doncs, va ser en gran mesura el germen de la tesi doctoral que, amb el títol *El Terç del Cartoixà de Joan Roís de Corella. Edició i estudi*, vaig defensar al gener de 2016, de la qual és deutor el

llibre que el lector té a les mans.¹ La tesi doctoral aporta com a garantia d'estudi l'acarament en dues columnes paral·leles del text llatí del qual parteix el *Cartoixà*, la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia, amb el valencià, per poder identificar així la tasca que realitza Roís de Corella sobre l'obra llatina, a fi de descobrir eliminacions, incorporacions o discrepàncies, on trobar les preferències literàries, teològiques i socials de l'escriptor valencià. Aquest llibre, per tant, es basarà majoritàriament en exemples recollits en el tercer llibre del *Cartoixà*, sense que açò signifiqui que s'haja prescindit de fer una ullada, allà on ha calgut intensivament, a la resta de volums de l'obra.

Els investigadors sobre la figura vital, cívica i literària de Joan Roís de Corella comptem en l'actualitat amb treballs que l'han fonamentada pregonament, sobretot en els darrers anys. Així doncs, en el primer capítol d'aquest llibre miraré d'aprofundir en allò que es coneix sobre el nostre lletraferit per basar de manera tan sòlida com les dades permeten l'estudi del *Cartoixà*.

Com que, com s'ha dit, aquesta darrera obra corellana adapta una obra poc coneguda en el nostre àmbit cultural, la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia, miraré de traçar una descripció que la situe en la literatura espiritual de l'Europa medieval, les fonts que va rebre i la influència que va exercir posteriorment. En aquest sentit, la difusió de la *Vita Christi* dins de la Corona d'Aragó, també motiu d'estudi d'aquest llibre, provarà l'assentament o no del text dins de la societat a què Corella destina la seua adaptació. L'anàlisi de l'estructura d'aquesta obra espiritual podrà determinar també algunes pautes d'elaboració de la valenciana.

Així mateix, tenint en compte que el *Cartoixà* es va imprimir ja en període incunable, i atenent a la difusió que va suposar la impremta per als textos que abans corrien manuscrits, analitzaré les impressions de l'obra llatina que se'n feren a terres europees per escatir si el cavaller teòleg va treballar sobre una d'aquestes o sobre un còdex.

1 Els membres del tribunal de la tesi doctoral, Emili Casanova, Josep Lluís Martos i Anna Isabel Peirats, van tenir a bé d'atorgar-hi la màxima qualificació. Els professors Tomàs Martínez, Miguel Navarro Sorní i Marinela Garcia Sempere també van participar en el procés d'avaluació, amb valoracions positives i suggeriments de millora. A tots ells, el meu regreïament més sincer.

També quant a l'estudi de la *Vita Christi*, miraré finalment d'esbossar una panoràmica de les traduccions que durant els segles xv i xvi anaren sorgint en les diferents llengües europees. Centraré l'atenció especialment en les traduccions romàniques per mirar de buscar models anàlegs al treball corellà o bé singularitzar-lo entre les adaptacions o traduccions del seu entorn.

En el següent capítol, considerant que no hi ha cap estudi monogràfic que tracte amb profunditat el procés d'elaboració i d'impressió de tot el *Cartoixà* en conjunt, dedicaré un capítol a analitzar diferents incògnites que presenta l'obra corellana. Així, la impressió en primer lloc del darrer dels quatre volums que conformen el *Cartoixà*, el *Quart*, deixa en l'aire la qüestió si el nostre lletraferit va començar la tasca d'adaptació de l'obra ludolfina pel final. Miraré també de trobar les causes que menaren a l'anarquia amb què els quatre volums foren impresos, en principi, sense seguir aparentment cap ordre temporal o temàtic concret. Encara, indagaré sobre els motius de la separació de l'obra, si fou concebuda unitàriament, en quatre volums, i el perquè de la distribució temàtica en cadascun d'ells.

L'anàlisi de les dues impressions del *Quart del Cartoixà* que es van realitzar mentre Roís de Corella vivia aportarà no poques dades sobre el seu procés de composició; com a mínim, la possibilitat d'esbrinar si el lletraferit valencià hi va col·laborar d'alguna manera, si hi cooperà i sobretot en quines opcions parava l'atenció i quines creia secundàries.

Atés que els repertoris bibliogràfics no es posen d'acord quant a la data i el lloc on es va imprimir el *Terç del Cartoixà*, indagaré aquest aspecte prenent com a camp de referència el context de la impremta de la València de les acaballes del segle xv i novament el conjunt general que conformen les impressions del *Cartoixà*.

En el darrer capítol, prenent com a base l'acarament entre el text llatí i el valencià realitzat en la meua tesi doctoral sobre el *Terç del Cartoixà*, el qual pot servir, com la resta dels altres tres llibres, com a botó de mostra del treball corellà, em centraré en l'estudi de la versió valenciana i les tècniques d'adaptació operades sobre el text llatí. La comparació entre els dos textos oferirà els passatges que Roís de Corella descarta de l'original llatí i els que ell mateix incorpora

al *Terç del Cartoixà*, els quals provenen de fonts diverses o de pròpia mà.

Aquests fragments, doncs, em permetran conèixer les inquietuds compartides amb el monjo alemany, però sobretot quines són les influències que han conformat el pensament teològic de Roís de Corella, conferides per ell mateix a la seua obra, de manera que hom pugua contrastar la imatge que els darrers estudis han aportat sobre la vida i l'obra religiosa del cavaller teòleg amb aquella que ofereix pròpiament en el *Cartoixà*.

L'extensió i la profunditat de l'obra ha de deixar indefectiblement, si hom vol superar l'intent del seu estudi, algunes temàtiques per tractar. En aquest sentit, la relació del *Cartoixà* amb les altres obres religioses del període quedarà per a investigacions posteriors; també, en gran mesura, la conjuminació d'aquesta obra religiosa amb la resta de la producció corellana de temàtica profana i religiosa.

Així mateix, tan solament tractaré aquell o aquells aspectes estilístics que singularitzen el *Terç del Cartoixà* respecte de la resta de la producció de Roís de Corella. Igualment, traçaré una aproximació lingüística sobre l'obra i deixaré per a futurs estudis una investigació en profunditat sobre la llengua del *Cartoixà*.

Endinsar-se en l'obra de Corella no és un treball gens fàcil. La llengua i l'estil, d'una banda, exigeixen pel part del lector i estudiós una atenció que no permet distracció; d'altra banda, el contingut, amb sentits amagats i aparents, solen suggerir lectures diverses a aquelles que hom pot apreciar a primera vista. A aquestes condicions, comunes al llarg de la seua obra, cal sumar-ne dues a l'hora d'encarar el *Cartoixà*, les quals reclamen més afany encara per part de l'investigador. Per un costat, l'extensió de l'obra: solament el *Terç del Cartoixà* consta de 183 folis, a dues columnes i editat *in folio*; però aquest és un aspecte quasi anecdòtic si hom té en compte que, per estudiar adequadament l'obra, cal escrutar a fons la resta de llibres que constitueixen el *Cartoixà*, la composició més extensa en la literatura del Segle d'Or valencià. Endemés, el tema, la cristologia medieval, demana si més no uns coneixements profunds en teologia i en l'ambient espiritual i cultural a la València d'acaballes del Quatre-cents.

Però, en justa retroacció, Corella ofereix en contraprestació un reguitzell d'estímuls, tant científics com personals, que, com més va més, compel·leixen a revisar una vegada i una altra les seues lletres, amb la finalitat de descobrir lectures que albirem, i que després, com la porta que mena a una altra, es revelen en els diversos sentits que, com cambres, disposa l'obra del nostre autor.

No vull acabar aquesta nota sense agrair al Dr. Josep Antoni Aguilar Àvila i al Dr. Vicent Garcia Peris, membres de l'equip que duu a terme l'edició del *Cartoixà*, que m'hagen permés la consulta de les transcripcions que tots quatre compartim, en el seu cas, del *Quart* i del *Primer*, respectivament. També al Dr. Albert G. Hauf, membre de l'equip avaluador del projecte d'edició del *Cartoixà* per part de l'AVL, per les seues impagables apreciacions. I molt especialment i principal, al Pr. Jordi Oviedo Seguer, curador del *Segon del Cartoixà*, company de problemes, solucions, i sobretot de delers i deliris corellans, per tants bons i fructífers moments.

No vull oblidar en aquest punt el primer professor que em féu escrutar un manuscrit, el Dr. Vicent J. Escartí, i el que em féu despartar l'esperit per la investigació de la nostra literatura religiosa i bíblica, el Dr. Antoni J. López Quiles. Tots dos, inductors pels viaranyes de la lletra antiga, són els responsables primers d'aquest camí que hui dóna fruit.

El meu regraciament i reconeixement personal al director de la meua tesi i impulsor d'aquest llibre, Dr. Antoni Ferrando, promotor de tants projectes pel bé de la cultura i del poble valencià, el qual sempre ha mostrat una sincera confiança cap a la meua persona i ha fet possible, amb el seu mestratge, que aquesta treball, un dels seus somnis recurrents, arribe a bon port.

I per últim, vull dedicar les últimes línies d'aquesta introducció a dedicar aquest estudi als meus pares, José Esteban i Fina, per la seua ajuda constant i el seu exemple de vida. Al meu germà, Josep, per haver sabut compartir amb mi el seu camí. I per últim i principal, dedicar aquest treball a Oreto, a Antoni i a Andreu, que em sostenen tots els dies i em conhorten amb les seues rialles, carícies i afalacs; aquest treball, amb tota propietat, és també d'ells.

El Corella conegut i el revelat

Amb el temps, les investigacions sobre Joan Roís de Corella han anat revelant una obra coherent que manifesta una voluntat cívica i tropològica, encoberta en els inicis i sublimada en les darreres impressions religioses del mestre en teologia, més enllà de la tradicional divisió entre obra profana i religiosa.² L'altra columna que vertebrava l'obra corellana és sens dubte l'estil, a la recerca constant d'un arquetip lingüístic i literari excepcional que embolcalle les seues composicions. Així, per tant, la crítica presenta actualment un corpus corellà ben tramat, fruit d'una vida interrelacionada amb les seues opcions. El present *status questionis*, doncs, mirarà de reflectir aquesta visió.

Exposar l'estat de la qüestió sobre el *Cartoixà* exigeix donar compte dels últims treballs sobre la biografia i l'obra del nostre autor, sense els quals difícilment podem explicar bé no pocs aspectes de la seua obra magna de maduresa. Joan Roís de Corella va nàixer el 28 de setembre de 1435 a Gandia (Chiner, 1993: 51), fill del cavaller Ausiàs Roís de Corella i d'Aldonça de Cabrera. Els estudis recents sobre la vida del lletraferit valencià mantenen la incògnita sobre la seua primogenitura. Soler (2014a: 116-121) i Rubio Vela (2014: 443-447) defenen que l'escriptor valencià fou el primogènit, mentre que Chiner (2014: 140-145) sosté que fou el segon fill del matrimoni, per darrere del seu germà Manuel.³ Açò no obstant,

2 Badia (1988: 146) va fonamentar el nexa d'unió entre l'obra profana i la religiosa. Els articles, però, que van marcar un punt d'inflexió foren els de Martínez Romero (1996a i 1996b). Més recentement, Martos (2001a: 22) s'expressa en el mateix sentit: «Corella no tria entre mites pagans i els cristians, sinó que elabora composicions a dues bandes. Tradicionalment, els mites pagans representaven l'*exemplum* negatiu i els cristians l'*exemplum* positiu».

3 Els tres estudis, publicats el mateix any, no es tenen en compte els uns als altres; tan solament Soler (2014a: 120, nota 113) comenta haver llegit l'article de Rubio quan la seua investigació estava en premsa. Soler addueix per defensar la

aquesta qüestió, atés el geni literari personalíssim i singular del nostre lletraferit a la València del Quatre-cents i també dins de la nostra literatura, es manifesta irrellevant i secundària. Fet i fet, si fou primogènit, i destinat per tant al braç militar, va triar *també* l'estudi de les lletres i de la teologia, la qual, als seus ulls, era una ocupació infinitament més digna que la de lluir l'ostentació cavalleresca o la brega infructuosa, a les quals es lliuraven els cavallers del moment (veg. p. 229. *El miles Dei en el Terç del Cartoixà: identitat de la cavalleria en Roís de Corella*). Si fou secundogènit, reservat consegüentment

primogenitura el nom del nostre autor, que coincideix amb el de l'avi patern, qüestió comuna entre les famílies nobles; Chiner exposa que Manuel fou el primogènit perquè rebé el nom del membre de la família més influent en aquell moment, l'avoncle Manuel Roís de Corella, comanador d'Onda i cavaller de l'orde de Montesa. Soler al·lega que en la relació de benefactors del monestir de la Trinitat (1448-1449) Joan ocupa el primer lloc, com correspon al primogènit, i Manuel el segon, el qual és mencionat com a frare, atés que Manuel, segon fill i destinat al clergat, va seguir els passos de l'avoncle homònim i ingressà en aquest orde. Chiner defén que, com que en aquella relació Manuel és ja frare i no podia ser-ho abans dels catorze anys, segons al·lega per mitjà d'un document quatrecentista d'un mestre de l'orde de Montesa, aquest fet mena a la conclusió que el naixement de Manuel cal datar-lo a les acaballes de 1434. En aquest sentit, Soler i Rubio, que desconeixen el document del mestre de Montesa, defenen que es podia professar en un orde militar en la infància, i a l'efecte al·leguen bibliografia solvent, la qual coneix també el mateix Chiner, atés que en dóna una referència bibliogràfica en nota (p. 141, nota 81), en què exposa que, per a professar, «con el tiempo, esta barrera de edad no siempre fue respetada». Així mateix, Rubio sosté que no es pot considerar que Manuel fóra primogènit perquè obtingués el títol de cavaller abans que el nostre escriptor (Manuel apareix com a «frare e cavaller» en 1461, en el mateix document en què Joan Roís de Corella és denominat «donzell»), atés que aquest títol és intrínsec a la condició de frare militar (*milités Dei*), mentre que l'escriptor valencià hagué d'esperar a l'adulesa per aconseguir-lo. Soler afirma que, en els testaments del pare i la mare, Joan apareix sempre com a hereu universal i preferent, respectivament, evidència que per a Chiner és secundària, i documenta casos del context valencià tardomedieval en què el secundogènit és l'hereu principal del béns familiars. Per últim, Chiner aporta un primer testament d'Aldonça de Cabrera, datat el 1434, desconegut per a Soler i Rubio (per tant en són quatre, els testaments de la mare del lletraferit), i el vincula amb el desig de testar davant la por a morir en un imminent part, que seria el de Manuel; el mateix testament, però, no esmenta en cap moment l'hipotètic embaràs, i sí que la motivació raïa en una «greu malaltia de la qual tem morir» (p. 143, nota 86).

al braç eclesiàstic, va elegir *també* l'edificació del proïsme, principalment amb la seua obra i prèdica, però també amb el seu exemple de vida, i s'allunyà així de cercar beneficis o prebendes, tasques a les quals es dedicava exhaustivament el clergat en aquell moment (veg. p. 227. La clerecia en el *Terç del Cartoixà*).⁴

El nostre escriptor va tenir quatre germans: Manuel Roís de Corella, cavaller de l'orde de Montesa, el qual va morir entre el 1460 i el 1466 (Chiner, 2014: 140-145).

Aldonça va ser la major de les germanes, la qual va professar al convent de la Santíssima Trinitat de València el 1457, on va coincidir, per tant, amb l'abadiat de sor Isabel de Villena i amb altres filles de prohoms de la ciutat, com Jaume Roig, Joan Ram Escrivà o Perot de Pena-roja (Ferrando, 2013: 647; Soler, 2014a: 127). En aquest monestir foren soterrats també els seus pares: Ausiàs Roís de Corella, l'any 1450, i Aldonça de Cabrera, el 1475. Aldonça Roís de Corella va ser abadessa del convent de Santa Maria de Jerusalem a Barcelona cap al 1494, on va morir (Soler, 2014a: 125-129; Chiner, 2014: 147-148).

Lluís Roís de Corella fou donzell i fadrí; va morir sense descendència legítima més tard del 1514 (Soler, 2014a: 121-125; Chiner, 2014: 148-150).

Dalfina, la menor de les dues germanes, es va casar el 1469 amb el cavaller Lluís Figuerola, amb el qual tingué cinc fills; morí el 1508.

De la vida del jove Corella se'n coneixen poques dades. Ausiàs Roís de Corella el va declarar hereu universal; el jove escriptor valencià, però, als 20 anys, edat en què es podia fer càrrec dels seus béns, en un gest que denota despreniment envers les propietats materials, passa a la mare tota l'herència rebuda del pare, l'any 1455 (Soler, 2014a: 106).

4 Chiner (2014: 141), en el mateix sentit, afirma: «Ara, després d'anys de llegir documentació arxivística sobre Joan Roís de Corella i d'aproximar-nos a la seua obra des de la "imatge" d'ell que, al nostre parer, dóna la documentació, estem convençuts que l'estricta qüestió de la primogenitura no va influir massa en la dicotomia temàtica existent en la seua obra literària; i sí, pel contrari, la seua vocació de dedicar-se a la predicació. Per les raons que veurem en un altre lloc, Joan Roís de Corella no podia deixar d'ésser cavaller, no podia convertir-se en un eclesiàstic ordenat *in sacris*, però ell volia dedicar-se a la predicació i a ajudar els pobres i malalts».

Als 21 anys, Joan Roís de Corella fou adobat a cavaller, entre desembre de 1456 i juny de 1457 (Conca & Guia, 2012: 7; Soler, 2014a: 119-120, 134). Just en aquest període, el cavaller Corella demostra que domina una prosa generada per la influència de l'estudi de la retòrica de les *artes dictandi*, pròpies del món notarial (Rico, 1980; Badia 1988), i del trívium i del quadríviem (Wittlin, 1993; Martos, 2001a; Quiles & Puig, 2014), atés que en aquest període l'investigador Stefano M. Cingolani (1997a i 1998a) marca l'inici de les primeres proses profanes del nostre autor. La cronologia que estableix l'investigador italià de l'obra corellana se centra en dos eixos: la influència d'aquesta en el *Tirant lo Blanc* –mostra irrefutable de l'influx del jove escriptor a la València de mitjan segle xv– i en la intenció moralitzadora de les peces de Roís de Corella, la qual ha sigut acceptada generalment per la crítica, amb algun matís que exposaré a continuació (Annicchiarico, 2004; Fàbrega, 2004; Friedlein, 2007; Badia, 2010; Ferrando, 2013a: 638-644; Alemany, 2015).

Per tant, en una primera etapa, entre els anys 1456 i 1458, Corella se centra a demostrar la seua perícia com a jove versat en lletres, resultat de la praxi d'estudiant de retòrica i gramàtica. Martos (2001a: 30-36; 2001b) aprofundeix en la cronologia proposada per l'investigador italià i fonamenta una ordenació temporal de l'obra profana de tema mitològic: en primer lloc, hi ha les recreacions retòriques pròximes als exercicis estudiantils de les *artes dictandi*, sense una voluntat moralitzadora evident:⁵ la *Lletra fingida que Aquil·les escriu a Policena* i el *Raonament de Telamó i Ulisses*. Un segon moment el constitueixen les *Lamentacions* (de Mirra, de Narcís, de Píram i Tisbe, i de Biblis) i el *Parlament en casa de Berenguer Mercader*,⁶ les quals compten ja amb «un pro-

5 Amb tot, Alemany (2016a: 444) identifica un sentit moralitzador a la totalitat de l'obra profana corellana: «Sin duda, hay un propósito moral en estos textos de Joan Roís de Corella, que anticipa lo que iba a ser una constante en toda su obra posterior».

6 Alguns autors situen l'obra amb posterioritat a l'any 1458 (Riquer, 1964: 314-315; Soler, 2014a: 261; Gómez, 2015: 225), atés que Corella menciona estar entudiant teologia («De la transcendent celsitut de la senyora de totes les sciències, sacra theologia, devallant ab delitós estudi en los florits e verts camps de afaible poesia»; Roís de Corella, 2001: 235, líns. 4-6), per bé que Martos, per motius

grama moral» (Martos, 2001a: 32) que condemna les passions i l'amor impropï de la condició humana. En el darrer grup s'engloben, d'una banda, la *Medea* i el *Plant dolorós de la reina Hècuba*; i de l'altra, el *Leandre i Hero* (Béhar, 2013) i el *Juí de Paris*, tots quatre la «constel·lació de les Heroides» (Martos, 2001a: 35), escrits amb un objectiu moralitzador palés. El *Juí de Paris*, però, és l'única prosa profana que se situa després del 1462, com comentaré més avant.

Pel que fa a la datació de la resta de l'obra profana, cap al 1458 es localitza la *Tragèdia de Caldesa*, sens dubte l'obra de Corella més estudiada per la crítica (Riquer, 1964; Rico, 1982 i 1984; Annichiarico, 1991-1992; Madrenas & Ribera, 1993; Badia, 1989a i 1993c: 73-91; Garriga, 1991 i 1994; Parramon, 1995; Torrò, 1996 i 2001; Cantavella 1997b i 1999; Romeu i Figueras, 1998; Bigvava, 1999; Martos, 2005e i 2010a; Cocozzella, 2008), i una de les més popularitzades durant la joventut del nostre autor.⁷

Entre els anys 1459 i 1462 se situen les proses profanes que s'inclouen en un context social pròxim al de l'autor. En un primer moment es trobaria el *Debat epistolar amb el príncep de Viana* (Massó i Torrents, 1926; Riquer, 1964; Carbonell, 1955-1956; Blay Manzanera, 1995; Cantavella, 1997a; Torrò, 2001; Rodríguez, 2002; Rubio Vela, 2013: 594-602), del 1461, el qual constitueix un intercanvi de cartes de caràcter laudatori entre Carles de Viana i el lletraferit valencià. D'aquesta mateixa època és també la *Lletra consolatòria* (Martos, 2005b). Les dues últimes proses profanes d'aquest període amb una voluntat moralitzadora manifesta són el *Triümf de les dones* (Cantavella, 1992; Carré, 1995; Martínez, 1996a, 1996b i 2000a) i la *Lletra que Honestat escriu a les dones*, i es localitzen cap al final d'aquesta etapa, la darrera certament en la tardor de 1462 (Soler, 2014a: 277), quan Corella era estudiant de teologia.⁸

estructurals, temàtics i de gènesi, i Ferrando (2013b: 639), per motius històrics, afermen la data el 1458.

⁷ Els apòcrifs en vers *Debat amb Caldesa* (Torrò, 1996) i la *Canción de Caldesa* (Torrò, 1996 i 2001), els quals prenen com a actant el personatge de Caldesa, són proves evidents que la protagonista de la narració va adquirir fama entre els cercles literaris del Quatre-cents.

⁸ Segons Cingolani (1997a: 77), s'haurien de situar immediatament després les dues cartes amatòries que conformen les *Lletres a Iolant Durleda* (1462-1463),

Just en aquest període, el 1459, naix la filla primogènita de Roís de Corella, Magdalena, de mare desconeguda, fruit d'un amor de joventut, la qual viurà sempre a casa dels Corella, primer amb l'àvia, Aldonça de Cabrera, i quan aquesta va morir, amb Dalfina Roís de Corella, germana menor del lletraferit, fins que es va casar amb Miquel Peres (1477), el conegut escriptor i imitador de l'estil del seu sogre (Soler, 2014a: 227, 231-240).⁹

El *Juí de Paris* respondria a una època més tardana. Cingolani (1997a: 70) situa aquesta prosa en un moment bastant posterior a 1458 i Guia (1996b) el data en un moment posterior a 1469, quan Corella havia començat a sermonar, atés que ell mateix confessa en el *Juí* que «só content dels sermons girar la ploma» (Roís de Corella, 2001: 306, líns. 323-324).

D'aquesta manera, «en iniciar-se els anys seixanta, ja devien circular a València i en cercles cortesans de Barcelona, Saragossa, i qui sap si també de Nàpols, Messina o Palerm, un bon nombre de les seues obres mitològiques o moralitzants» (Ferrando, 2013a: 638), com testimonia, per exemple, el prestigi que davant els ulls del príncep de Viana tenia el poeta i prosista valencià.

Els versos profans de Joan Roís de Corella foren coetanis a la prosa d'aquest gènere. La crítica els ha estudiat també amb generositat (Aubrun, 1979; Pujol, 1988-1989; Badia, 1989; Deyermond, 1993; Martín Pascual, 1993, 1996 i 1999; Martines, 1994 i 1999b; Torró, 1996; Martínez, 1998, 2002 i 2004; Gascon, 1999; Gornall, 2002; Sabaté, 2003; Martos, 2009a, 2009b, 2009c i 2015b; Ribera, 2012; Morros, 2014). Una primera sistematització d'aquestes composicions fou l'elaborada per Romeu i Figueras (1984 i 1991), el qual les dividí en

les quals Torró (1996), tanmateix, no considera escrites per Corella, sinó per Joan Moreno o pel seu cercle, el qual sí que compongué obres dedicades a Violant d'Urrea, nom real de la dama a qui va dirigida la composició.

9 Chiner (2014: 199-200) documenta una altra filla, Maria, en un sol document, vivint també amb l'àvia Aldonça de Cabrera. Si existira, aquesta Maria hauria sigut també el fruit d'un altre amor de joventut del poeta, per bé que és versemblant que es tracte de dos noms referits a la mateixa persona, anomenada Maria Magdalena, hipòtesi que formule, d'altra banda, des de la lògica mateixa del nom que la tradició ha atribuït a la santa.

dos cicles, d'acord amb dues dones a les quals dirigiria el nostre lletraferit els seus poemes, seguint, per tant, una tendència autobiografista hereva de Joan Fuster (1962 i 1968), capficada a cercar referents reals en l'obra literària del nostre autor. En primer lloc es trobaria el cicle de Caldesa, datat, com la *Tragèdia*, aproximadament el 1458, i englobaria els poemes *A Caldesa*, el *Debat amb Caldesa* i el *Desengany*, els versos finals de la tercera carta corellana del *Debat epistolar amb el príncep de Viana*. Posteriorment, entre 1482 i 1492, Corella dedicaria altres poemes a Elionor de Flors i de Vallterra, a qui dirigeix la *Història de santa Magdalena*, els quals constituïrien l'altre cicle: el *Plant d'amor*, *La sepultura* i una esparsa del *Còdex de Cambridge*.¹⁰

Recentment, Soler (2014a: 180-188) ha documentat la dificultat de vincular aquesta poesia corellana de joventut amb la identificació històrica i real de les possibles candidates a les quals suposadament va dirigida.

Més modernament, Josep Lluís Martos (2007, 2009a, 2010a, 2010b i 2015a: 215-222) ha establert un cànon de setze poemes aïllats (no inclosos en la prosa) de tema profà, els quals ha relacionat entre ells segons coordenades temàtiques i estròfiques.

Així, la tria per l'esparsa, elaborada amb cobla clàssica de rima creuada majoritàriament, de vegades amb tornada, i la temàtica amorosa, són indicis que menen cap a un primer estadi poètic del jove Corella, el qual revela que es congratulava amb composicions de ressons cortesans i de mètrica d'influència italiana (Martos, 2013a: 143).

D'aquest període primerenc són per tant el *Plant d'amor* («Mos ulls tancats perquè altra no mire»), la *Mort per amor* («Si en lo mal temps la serena canta»), la *Sotsmissió amorosa*, que cal separar, però, en dues esparses independents, «No fon tan gran dels jueus la temor» i «Si us he fallit ma gran amor ho causa» (Martos, 2009a), i dues esparses més del *Còdex de Cambridge*: «Des que perdí a vós,

¹⁰ L'obra poètica profana de Corella es troba recollida en dos cançoners, el *Còdex de Cambridge* (Martos, 1999a i 2005a) i el *Cançoner de Maians* (Martos, 1999b i 2001c). La prosa profana, excepte una insòlita impressió del *Plant de la reina Hècuba*, es troba a més aplegada en el *Jardinet d'orats* (Torró, 1992; Guia, 1997; Martos, 2005a) i el *Cançoner del marquès de Barberà* (Martí, 1998; Martos, 2002).

déu de ma vida» i «Del jorn que us viu, d'altra gens no em pot ploure».

Aquestes breus composicions i d'altres semblants, hui desaparegudes (Martos, 2008), serien l'origen segons l'investigador valencià d'altres poemes d'una etapa posterior i més madura de Roís de Corella, relacionables també per la temàtica amorosa, però que denoten una tria conscient, preferent i plena per una estrofa de rima lliure, l'estramp:

Els poemes construïts completament a partir de rims fènixs són posteriors a la resta de la producció, ja amb ús exclusiu, d'una banda, en proses concebudes en el zenit de la seva producció –com ara la *Tragèdia de Caldesa* i el *Leandre i Hero*– i de l'altra, en els tres poemes religiosos, que deuen ser els més tardans (Martos, 2015a: 216-217).

Martos relaciona els primers poemes corellans amb els posteriors per mitjà de la qüestió amorosa de l'atac o la lloança a l'estimada. Així, els retrets que es trasllueixen en «No fon tan gran dels jueus la temor» el relacionen amb *Cor cruel* («És vostre cor d'acer, ab tan fort temple») i amb el *Desengany* («Los qui amau preneu aquesta cendra»), ambdós poemes elaborats amb rims estramps. Igualment, l'esparsa «Si us he fallit ma gran amor ho causa» és associada, quant a la matèria, la lloança cap a l'estimada, amb una altra esparsa, el *Plant d'amor*, les quals serien prèvies a *La sepultura*, elaborada més tard, també amb estramps.

La *Balada de la garsa i l'esmerla*, «Ab los peus verds, los ulls e celles negres» (Pons, 1962; Colón, 1985; Martínez, 1999), i el poema dirigit a *Caldesa*, «Si el ferro cald refreda la mà casta», per la temàtica amorosa i també per l'estrofisme (cobla clàssica amb rima creuada) comunes a les dues composicions, devien pertànyer també a una etapa primera del poeta valencià, relacionades doncs amb la poesia italianitzant (el *strambotto* i la *ballata*, en el cas de la *Balada de la garsa i l'esmerla*; Martos, 2005c i 2015a: 217) i de tarannà cortesà (el *maldit* de ressò trobadoresc en el cas de *A Caldesa*; Riquer, 1964: 297; Martos 2005e i 2015b).

Justament, aquestes dues últimes característiques s'han adduït per a una possible formació poètica del jove Corella en l'ambient de la

cort del príncep de Viana (Torró, 1996 i 2001; Rodríguez, 2002: 375-377; Martos, 2015a: 216-220).¹¹

En aquest mateix entorn, deixant de banda la hipotètica formació de Corella entre els de Carles d'Aragó, i també més enllà de la poesia profana de tema amorós, podria situar-se la composició *A Bernat del Bosc*, «*In utroque jure* gran doctor, com somies», un poema que blasma la figura d'un clergue i que formaria part d'un cicle en què van participar els poetes Pere Torroella, Diego de Castro, Perot Joan, Francesc Ferrer i el nostre autor, sempre que considerem la identificació d'aquest personatge amb la d'un clergue lleidatà, entre 1460-1461 (Rodríguez, 2002 i 2011: 131-134; Martos, 2015a: 216 i 2015b: 717). Altres estudiosos (Riquer, 1964: 289-290; Martínez, 1998; Rodrigo, 2011: 257-271; Ferrando, 2013a: 645-646) situen el personatge a la València del Quatre-cents, i per tant el grup de poetes que conformaria aquest cicle podria no haver-se localitzat en el cercle del príncep de Viana, ja que els fets als quals sembla remetre el poema, per remissions espacials i culturals, duen a l'any 1466.

Igual com el *Debat epistolar amb el príncep de Viana*, el poema «Flors de saber del qui el saber estil·la», de tarannà laudatori, sí que s'emmarca de manera indubtable en el temps en què el nostre lletraferit va mantenir una relació de lloança mútua amb el príncep hereu, ço és, entre 1460-1461.

També d'una etapa posterior són les cobles originades per dues qüestions mogudes pel prevere Bernat Fenollar a mestre Corella, «Tres causes són que, ab fredor de marbre» i «És pietat, si bé hi voldreu entendre», i també l'esparsa «De béns e plaer tostemp abundós», poema de doble sentit, com algun altre dedicat pel mateix Fenollar a Corella (Martos, 2012 i 2013d). En els dos primers casos, com que tria l'estrofa qui suscita la qüestió, Corella segueix la mètrica i usa cobles clàssiques; en el darrer, Martos justifica aquest mateix estrofisme per ser un joc literari també d'àmbit cortesà.

11 Encara, Conca i Guia (2012: 7) conjecturen en una possible estada de Joan Roís de Corella a la cort del príncep de Viana a Nàpols el 1457-1458, moment en què tindria lloc el *Debat epistolar*.